

Új Meseországban

HELYTÖRIK

HELYTÖRI 1. - A0

Salgótarján

Salgótarján Nógrád megye legnagyobb városa és egyben megyeszékhelye is. Lakóinak száma mintegy negyvenezer. A Tarján-patak és a Salgó-patak völgyében helyezkedik el, a Karancs - Medves hegység és a Cserhát észak-keleti nyúlványai között, kétszázötven méter tengerszintfeletti magasságban. Neve a Honfoglalás korába nyúlik vissza: a "salgó" régi magyar szó (jelentése: fényes) a "Tarján" pedig az ötödik honfoglaló törzs neve.

Rendkívül hiányosak az ismereteink a középkori faluról, csak a szórványos birtoklástörténeti adatokat ismerünk. Salgótarján mai története a XIX. század közepén a barnakőszén felfedezésével kezdődik, ekkor emelkedik ki a település a jelentéktelen jobbágyfalvak sorából. A barnakőszén-bányászat 1850 körül indult meg a leendő várostól mintegy 10 km-re lévő Inászó pusztán, így a szénbányászat és az erre épülő ipar központja szinte természetszerűen Salgótarján lett. Ez a város jelentette 1867-től 1871-ig a Budapestről az északi bányavárosok felé futó vasútvonal végállomását - a vasutat később Losoncig, illetve Rutkáig építették ki. A város 1950-től a megye székhelye lett, ekkor indult meg a városépítés, melynek máig is tartó legjelentősebb szakasza az 1960 -as évek elején kezdődött az elavult városközpont újjáépítésével. A szénbányászat a széntartalékok kimerülése és a magas önköltségi ár miatt mára megszűnt. A rendszerváltás után több meghatározó nehézipari üzeme is megszűnt, ipara hanyatlak, a térség magas munkanélküliséggel küzd.

Baglyaskő

Salgótarján belterületén, a városközponttól nyugatra, lakóházakkal övezett városrészen található a peremvulkáni maradványra épült Baglyaskő várának csekély maradványa. A terület már a késő bronzkorban is lakott volt. A két csúcs közötti hasadékot bazalt töltötte ki, melyet azonban elődeink kibányásztak építési célra. A várat, melynek pontos keletkezési idejét nem ismerjük, valószínűleg a tatárjárás után épülhetett, a Kacsics nemzetség Illés (Hollókői) ága építette.

Első említése 1310-ből való, amikor a Kacsics nembeli Péter fiai Csák Máté pártjára állva Somoskő, Hollókő és Sztrahora várakkal együtt Baglyaskő várát is Csák Máténak átadták. Károly Róbert király azonban 1312-ben a rozgonyi csatában a lázadókat legyőzte, birtokaikat elvette, és azokat hűséges embereinek adományozta. Így kapta meg 1324-ben királyi adományként a "Castrum Boglas"-t a Kacsics nembeli Folkus ágból származó Szécsényi Tamás erdélyi vajda.

A várak történelmünkben jelentősebb szerepe nem volt és a XV. században már nem is említik. 1862-ben boltíves kapuja még látszott, de azóta még ez is elpusztult. Falmaradványait elbontották, a környező épületek építkezéseinek használták fel úgy, hogy nyoma is alig látható.

HELYTÖRI 2. - A3

Margit-kápolna (Boldogasszony-kápolna)

A Karancshoz tartozó Kápolnahegy kis fennsíkján, nem messze a Karancs-nyeregától a bronzkorban megerősített telep állt, ezt bizonyítják a szórványos felszíni leletek és a hegy peremén megfigyelhető földsáncok. Kis fennsíkja építették, feltehetően a XIII. században a román stílusú kápolnát, mely a középkorban Szent Margit tiszteletére volt szentelve. A környéken elterjedt monda szerint IV. Béla a tatárok elől menekülve a hegy lábánál pihent meg, s erre emlékezve leánya, Margit a csúcsra kápolnát építtetett.

A monda másik változata: IV. Béla király a tatárok elől menekülve a Karancs hegyen húzta meg magát kis seregével, s fogadalmat tett, hogy amennyiben megmenekül, egy szép templomot fog a hegyen emelni. Amikor a tatárok kivonultak az országból, neki is kezdett a templom építésének, de nem arra a csúcsra akarta építtetni, ahol most van, hanem a középsőre, a legmagasabbra, amelyen jelenleg a kilátó is található. De amit a kőművesek nappal megépítettek, azt az angyalok éjjel mindig áthordták a másik csúcsra. A király végül is belenyugodott és itt építette fel a templomot.

A Karancs híres búcsújáró hely volt ebben az időben, a XVIII. században remete is lakott a romok mellett. A középkori építmény pusztulásáról nincs adatunk. 1927-ben hozzáépítették az É-D-i irányú hajót és szentélyt. A kápolnát 1950-ben leszerelték, a XIX. századi oltárkép Pannonhalmára került, harangját az aggteleki templomnak ajándékozták.

A kápolna - funkcióját veszítve - ismét nagyon megrongálódott, s műemlék jellegű kápolnaromként tartották nyilván. Azonban a Karancs-völgyi községek lelkes hívei az 1990-es évek elején szépen helyreállították. Az egri érsek szentelte fel, és azóta évente több búcsút is tartanak a Boldogasszony-kápolnában.

Karancs

A Medvesvidék legmagasabb pontja (729 m magas). A hármasszlatú titokzatos hegy gyakran felhőköpenybe, ködtakaróba burkolódik, csakúgy mint a görög mitológia isteneinek lakhelye, ezért "palóc Olimposznak" is nevezik. A csúcson 1989 óta 22 méter magas fémkilátó áll, melynek tetejéről tiszta időben a Tátrát, a Budai hegységet is megláthatjuk.

A hegy 20-25 millió éve úgy keletkezett, hogy az andezitláva nem tört a felszínre, hanem felemelte az öregebb, üledékes kőzetet. A láva tehát a mélyben megrekedt és itt hűlt ki, az andezittrétegek a későbbi eróziós pusztító folyamatok hatására kerültek a felszínre. A Karancs a rejtett vulkánosság egyik legszebb hazai példája.

Nevének eredetéről Mocsáry Antal 1820-ban ezt írta: „Ezen hegynek magyar nevezete Kárránts, 's minthogy a' róla lejövő árvíz sokszor igen nagy kárt szokott okozni azon völgyekben, melyeken átfolyik...”

HELYTÖRI 3. - A5

Medves

A Medves sokkal fiatalabb mint a Karancs, a 2 millió évvel ezelőtti heves bazaltvulkánosság eredménye. A Tapolcai-medence tanúhegyeivel rokon. A hígan folyó bazaltláva keskeny vulkáni csatornán ömlött a felszínre és lepényszerűen szétterülve létrehozta Európa legnagyobb kiterjedésű bazaltfennsíkját (15 km²). A sötét színű, finoman kristályos bazalttréteg vastagsága nem egységes, a peremek felé elvékonyodik és közben is változik vastagsága 10 és 100 méter között aszerint, hogy a vulkanizmust megelőző erősen tagolt felszín kiemelkedését vagy mélyedését takarja el. A fennsík körül vulkáni kúpok sorakoznak: Salgó, Somos-kő, Szilvás-kő, Medves magasa. Ez utóbbi a legmagasabb, 659 m magas, a csúcsa már Szlovákia területén van. Akár a kissé távolabbi Somlya és bárnai Nagy-kő, ezek is mind másodlagos kiemelkedések. A bazaltlávából megszilárdult részek ellenálltak a későbbi lepusztulásnak és megőrizték az eredeti felszín magasságát, hasonlóan a Tapolcai-medence bazaltsapkás tanúhegyeihez.

Salgó vára

Salgó első épületrészeit, a magaslatra emelt lakótornyot és az attól egy szinttel lejjebb kialakított gazdasági helyiségeket a Kacsics nemzetség tagjai emeltették a 13. század második felében. Ahogy múltak az évek, úgy bővítették a kihűlt bazaltvulkáni kúpra emelt várat. A szekérúton érkezők a várkapunál kérhették bebocsátásukat, ahonnan a csigavonalban kanyargó várudvar épületeihez juthattak. A meredek hegyoldal felé még egy kisebb torony is tagolta a falakat. Hatalmas félköríves ciszternát véstek a talajba a csapadékvíz összegyűjtésére. Innen már csak gyalogosan lehetett a felsővárba jutni, ami szinte sűrűlt az égbolt felhőit.

Az 1450-ben a Felvidék nagy részét uralmuk alá hajtó cseh huszita fegyveresek foglalták el, tőlük tíz esztendő múltán Hunyadi Mátyás csapatai visszafoglalták. Később több tulajdonosa volt, például a Szapolyaiak, majd Werbőczy István. 1554-ben Kara Hamza szécsényi bég ügyes csellel megtévesztette a védőket, és egyetlen ágyúlövés nélkül elfoglalta a várat. 1593 őszén a császári hadsereg foglalta vissza, az ostrom után felrobbantották. Így ért véget Salgó katonai szerepe, nevét többé nem írták le a hadi krónikákban.

A gazdátlan erősség maradványait visszahódította a természet, fák-bokrok lepték el udvarát. A környező hegyvidék kedvelt kirándulóhelyének számított, így 1938-ban romjaira kilátótornyot emeltek. Ma falépcsőn juthatunk fel a fellegvárba, illetve még feljebb, a vár sziklabércre épült tornyába, amely az elmúlt években történt felújítás során tetőt kapott.

Boszorkánykő

A vulkáni eredetű Karancs és Medves tájvédelmi körzet területén található a Kis-Salgó (más néven Boszorkány-kő) jellegzetes meghajlott bazaltlemezeivel.

A hegy kettős bazalt kúpjáról látható Salgó, Somoskő és Zagyvafő vára.

HELYTÖRI 4. - A8

Zagyva

A Tisza jobboldali mellékfolyója. A hossza a forrásától a torkolatáig: 179 km. Vízyűjtő területe: 5677 km². A Medves hegy déli lejtőjén, a tengerszint felett mintegy 600 méter magasságban ered. A Cserhát és a Mátra hegységek között hosszan elnyúlóan, széles völgyben halad, közelítően déli irányban, megkerüli a Mátra tömbjét, érinti Pásztót és Hatvan városán átfolyva eléri az Alföldön a Jászságot. Az Alföldön folyási sebessége lassul, délkeleti irányba fordul, áthaladva Jászberényen. Szolnoknál torkollik a Tisza folyóba.

A Mátra és a Cserhát legjelentősebb vízgyűjtője. Felső folyásánál tiszta vízű. Alsó folyásában több helyen kiszélesedik, halban gazdag, kedvelt horgászhely.

Szilváskő

A Karancs–Medves vidékének kétpúpú hegye, ahol nemritkán nyáron is található hó, az iránytűt "titokzatos" erő téríti el, bazaltoszlopok törnek az égbe, s a század elején mély hasadékok nyíltak az idős bükkös sziklái között.

A Nagy-Szilváskő 628 méter magas képződmény hatalmas dómként magasodik Szilváskő-pusztára és a Bárna-patak völgyfője fölé. Az oldalában elhelyezkedő kőbánya 20-25 méteres magasságban tárja fel az oszlopos bazaltot, és hármas tagoltságot mutat. A sziklafal alsó kétharmada tömött szövetű, kicsiny, megnyúlt hólyagokkal átjárt, négy-, öt- és hatszögletű, megdőlt hasábokból áll, s ezekre lemezes elválású bazalt, majd újra oszlopok következnek. A bazaltláva kihűlésekor keletkező, jellemzően öt-és hatszögletes oszlopos elválású formát "bazaltorgonáknak" is nevezik.

A Kis-Szilváskő 620 m magas. A nagy csúcstól kissé délre emelkedik ki, a piramisra emlékeztető tömbje, amely megbújik a természetes bükkfák között. Meredek falakkal határolt sziklája tisztán lábavulcanitból áll, az lemezes szerkezetű és rücskös felületű. E megjelenési formáját illeték a kőbányászok "kukoricacsöves" vagy "napszúrásos" bazaltoknak. A napsugárzás hatására – persze, hosszú idő alatt – a kőzet átkristályosodott. A gömbölyded formájú kristályos góccok leváltak, mint a kukoricaszemek a torzsáról, s visszamaradt annak durva felülete, a "cső".

Az egykori vulkáni folyamatok és a földtani értékek bemutatására alakították ki a 2 km hosszú geológiai tanösvényt, amely a kőzetek érdekes világán kívül a sajátos élővilág és a csodálatos tájképek megismerését és élvezetét is biztosítja.